

A megyei könyvtárak, levéltárak és múzeumok együttműködési lehetőségei a történeti szakirodalom gyűjtésében és feltárásában

SZABÓ Ferenc

A vidéki tanácsai levéltárosok és helytörténeti kutatók szemszögéből, elsőrendűen a Békés megyében szerzett tapasztalatok alapján kívánok néhány gondolat-
tal csatlakozni a közgyűjteményi vitához. Ugy gondolom, nem árt hangsúlyoznunk,
hogy a könyvtárak és a múzeumok hagyományosan széles körű k ö z m ű v e l ő -
d é s i munkát folytatnak, míg a levéltárakban az ilyen irányú tevékenység
csak két évtizede kezdődött. Tudjuk azt is, hogy a háromféle intézményben
rendkívül eltérő formákban ölt testet a közönséggel való kapcsolat, s egy ki-
állításlátogató nem azonosítható fogalom egy könyvkölcsönző olvasóval vagy
egy levéltári kutatást folytató pedagógussal. Ami a háromféle intézmény t u -
d o m á n y o s célja, illetőleg a tudományt szolgáló tevékenységét illeti,
abban nincs lényegi különbség. A megyénként és intézményenként mutatkozó szín-
vonalbeli változatokkal - ha a kiegyenlítődés egyes jeleit konstatálhatjuk is
- érthető okok miatt még hosszú ideig számolnunk kell. Távolról sem egyformák
a személyi és anyagi lehetőségek, eltérőek az igények, nem azonos mértékű a
vállalkozó kedv és a vele társuló szakmai felkészültség. Arra is gondolnunk
kell, hogy a múzeumokban és a könyvtárakban - ilyen vagy olyan mélységben -
számos tudományterület kap képviselést, a levéltárak munkája viszont a tör-
ténettudomány szélesebb értelmű, de a másik két intézményhez képest szűkebb
határai között folyik.

Mindhárom intézményben speciális szakmai ismereteket kívánó munkát végzünk.
Működésünkben legalább annyi az erősen különböző elem, mint az általánosítha-
tó vagy rokonítható. Nyilván ez lehet az elsődleges oka, de emellett bizonyos
szakmai b e f e l é f o r d u l á s is, hogy belső szakmai közlönyeink
csak elvétve foglalkoznak a testvérterületeket összekapcsoló kérdésekkel. A
Könyvtári Figyelő, a Múzeumi Közlemények és a Levéltári Szemle utóbbi három
évfolyamának tartalmi áttekintése legalábbis azt mutatja, hogy legfeljebb a
mikrofilmtechnika és a raktárfelszerelési problémák taglalásában találtunk kö-
zös mondanivalóra. Szakmai kérdésekben a kelletnél jóval gyengébb az érintke-
zés; ami van, helyi kezdeményezésből történt. Nagy szükségét érezzük pedig
többen is, hogy az alapvető jogszabályokon túl legalább a nyilvántartás és
feltárás alapvető gyakorlati tudnivalóit kölcsönösen ismerje a három intéz-
mény szakszemélyzete. Ez is előfeltétele a színvonalas együttműködésnek.

Kétséggel igaz, hogy a vidéki levéltárak eddig lényegesen kevesebb kézenfekvő lehetőséget találtak a megyei könyvtárakkal való közös erőfeszítésekre, mint amennyi ténylegesen van s amelyek a muzeumokkal fenntartott kapcsolatokban több megyében meg is valósultak. A Megyei Könyvtár és a Megyei Levéltár együttes és egymást segítő tevékenysége Békés megyében évek óta tartalmi eredményeket mutat. A levéltár több ízben nyújtott segítséget a könyvtárban folyó bibliográfiai munkához, a helytörténeti részismereteket kívánó annotálásához. A kéziratban évek óta készen álló, kiadásra váró megyei sajtóbibliográfiát is történész szemmel nézte át a levéltár, s több kiegészítő adatot szolgáltatott, néhány módosítást javasolt a felszabadulás előtti helyi periodikumok irányvonalának értékeléséhez. Ez utóbbihoz nem mindig elegendő maga az adott lap.

A könyvtári és levéltári kooperáció szélesítését a levéltár oldaláról továbbra is a minél tágabban értelmezett helytörténet területén maradva képzeljük el, a bibliográfiai munkálatokba történő szerényebb mértékű bekapcsolódással, még inkább nyomda- és sajtótörténeti vonatkozásban, részben még könyvtárhistóriai oldalról is. Ehhez a mi levéltárunk nemcsak gazdag anyaggal rendelkezik, hanem néhány érdemleges előtanulmánnyal, megjelent sajtó- és nyomdatörténeti dolgozattal is, továbbá a gyomai Kner Nyomdaipari Múzeum létrehozásában vállalt erőteljes közreműködéssel. A megye sajtójának multjához kapcsolódik az a munka, melynek során, a levéltári anyag feldolgozásával, feltárásával összekötve - a Megyei Könyvtár jelzése alapján - számba vettük az iratok között található számos 1850-60-as évekbeli aprónyomtatványt, köztük igen sok ponyvát, amelyeket a megyebeli nyomdák terjesztési engedélyt kérve nyújtottak be a hatósághoz. E nemesgyiszter igen ritka nyomdatermékek egyenkénti nyilvántartását a könyvtár végzi el. 1869-től, az első Békés megyei lap megindításától kezdve a felszabadulásig terjedően kijegyeztük az alispáni iratokból a helyi ujság-engedélyezési ügyek levéltári jelzeteit, az egyes számok vagy egyes lapok betiltására, terjesztési engedélyük megvonására, a szerkesztőváltozásokra vonatkozó ügydarabok számát. A főispáni akták között általában megtalálhatók a kormánypárti lapok szubvenciójáról tanuskodó dokumentumok. 1911-ben és 1925-ben minden megyében felmérték a helyi lapok példányszám-adatait, 1926-ban pedig - az egyes városokig és községekig lemenően - a fővárosi politikai lapok elterjedtségét. Az ezekről tanuskodó iratokat feltártuk és tanulmányban feldolgoztuk. E lehetőségek minden megyében adva vannak, kiaknázásuk gyümölcsözően kapcsolhatja össze a két intézményt. Az olvasóköri, iskolai, városi és községi könyvtárak, jelentősebb magánkönyvtárak történetéhez szintén kiemelkedő fontosságú iratokat tud adni a levéltár. Kevesen tudják pl. azt, hogy 1949-ben, a régi olvasókörök feloszlásakor, a tulajdonukban lévő könyvanyag címjegyzékét fel kellett vennie a hatóságnak, s e nagyon becses listák az iratok között megtalálhatók. Folytathatnánk a sort hasonló ötletekkel az aprónyomtatványok (értékesebb falragaszok, röplapok, meghívók, gyászjelentések, prospektusok, nyomtatott térképek, nyomdai sokszorosításu, testületi ülésekről felvett jegyzőkönyvek stb.) levéltári feltárási lehetőségeivel.

A könyvtár, a muzeum és a levéltár egyaránt nagy hasznát venné, ha sikerülne megteremtteni az egyes megyékben külön-külön is a könyvtári gyűjtőköri kooperációt, továbbá - amint erre sikeres törekvések vannak - a nyilvántartási, katalogizálási kooperációt. A vidéken élő kutató nemegyszer sanyaru tapasztalatokat kénytelen szerezni a megyén belül őrzött, de csak hosszú utánjárással elérhető, ritkább könyvek, folyóiratok körül - részint a szerzeményezés, másrészt pedig a feltárás nagyfoku széttagoltsága, esetleges volta miatt. A történettudomány példáját szeretném idézni e tekintetben, de nemcsak a helyismereti keretben művelt helytörténetét, hiszen a gyakorlatban vajmi nehéz megvonni a határt a megyei-lokális témakör és az országos aspektusu történeti vizsgálódás irodalomszükséglete, információs igénye között. Az egyes megyei könyvtárak a helyismeret körébe vágó irodalmat a teljesség igényével gyűjtik, s kivétel nélkül megkülönböztetett figyelmet fordítanak a helyismereti anyagra, azon belül is a helytörténetre. A lokális vonatkozásokkal nem bíró történeti szakirodalmat a megyei könyvtárak - érthető okokból, hiszen általános gyűjtőkörük miatt minden tudományágat képviselniük kell - eléggé nagy szelektálással szerzik be (erre az anyagi lehetőségek korlátozottsága is kényszeríti őket). Legjobb szándékuk mellett sem vállalhatják a történettudományi szakkönyvtári feladatokat, ugyanugy nem, mint ahogy agrártudományi, műszaki, közgazdasági, egészségügyi stb. szakkönyvtári funkciójuk sem alakulhat ki. Egy-egy megyében nem is lehet - vagy aligha lehet - megoldani a történeti szakirodalom teljességének gyűjtését. Az viszont kivihetőnek látszik, hogy legalább napjainktól kezdve (s az adottságoknak megfelelően visszamenőleg is) a megyei könyvtárak, a megyei muzeumi szervezetek és a megyei levéltárak - kölcsönös megállapodás alapján - megosszák maguk között a szerzeményezés terhét. Ezt természetesen a nyilvántartásoknak is tükrözniök kell, de erről még szólunk.

A b e s z e r z é s megosztásánál a három intézmény funkciójából kiindulva az alábbi javaslatot lehet tenni: Muzeumi feladat legyen a régészeti, néprajzi, művészettörténeti, természettudományi irodalom teljességre törekvő gyűjtése. Ugyanezt tegye a levéltár szorosabban vett történeti, jogi, statisztikai, közgazgatási vonatkozásban. A könyvtár e tudományágak irodalmából is szerezzen be mindent, ami helyismereti funkciója alapján szükséges, továbbá ami kézikönyv, monográfia jellegű vagy ismeretterjesztő célú. Minden megyei könyvtárban legyen meg a fentebb más intézmények gondjaira bizandónak javasolt történettudományi ágazatok összes kiadott bibliográfiája, s mindaz, ami a szakszerű tájékoztatáshoz szükséges. A történettudományi gyűjtőkör egy-egy megyén belüli megosztásával biztosítani lehetne az eléggé korlátozott anyagiak célszerűbb felhasználását. Ez utóbbira egyetlen példát: az egyre drágább KSH-kiadványok minden megyében legyenek meg a teljesség igényével, akár van helyi vonatkozásuk, akár nincs. De csak egy helyen szerezzenek be mindent.

A f e l t á r á s kérdéskörére kanyarodva: a szerzeményezésben kialakítható kooperációhoz hasonló - sőt annál is szélesebb - együttműködés lehetőségeiről szeretnék szólni, szintén egy-egy megye keretein belül. Mint ez néhány me-

gyében ki is alakult már, a megyei könyvtárban kellene lennie a másik két intézmény anyagát is tükröző lelőhelykatalógusnak. Ha visszamenőleg már nehéz is lenne megoldani, legalább az újabb katalogizált művek céduláinak egy példányát küldje meg a múzeum és a levéltár a könyvtárnak. A régebbi beszerzések esetében ez igen hasznos kiegészítéseket hozhatna a könyvtár helyismereti gyűjteményéhez, az újabb beszerzések esetében pedig inkább az általános tájékoztatási funkció ellátásához, miután a helyismereti irodalom teljességét a könyvtár maga is beszerezni.

Nagy probléma, s megoldására önjerejéből a megyei könyvtár nem vállalkozhat, a k ö z é p i s k o l á k nevelői k ö n y v t á r a i b a n található, vidéki viszonyok között nemegyszer meglepően gazdag könyvanyag feltáratlan volta, hozzáférhetetlensége. Békés megyei példaként csak a szarvasi gimnázium-mintegy 40 000 kötetes, zömmel a felszabadulás előtti másfél századból származó könyvtárát említem, de mindenhol akad hasonló. A hasonló helyzetű gyűjteményekben a megyei központi katalógus részére csak a könyvtár-múzeum-levéltár közös erőfeszítésével lehetne legalább alapszintű nyilvántartást felvenni. Ez összeköthető volna azzal is, hogy mindhárom intézmény a maga szűkebb gyűjtőkörére vonatkozó katalóguslapokból külön kapna egy-egy példányt. Ilyen módon - elvileg legalábbis - a megyei könyvtár nyilvántartaná a megye területén őrzött értékesebb könyvanyag viszonylag teljes körét, a másik két intézmény pedig a speciális gyűjtőkörébe eső könyveket - főképp a mindhárom megyei gyűjteményből hiányzó műveket. E megoldásból számos gyakorlati haszon származnék: az országos könyvtárak és a regionális könyvtárak állományának túlzott igénybevételelén valamit enyhíteni lehetne, a megyén belüli könyvtárközi kölcsönzések gyorsabban lebonyolíthatók volnának, s végül az eddig holt, illetve használaton kívül álló könyvanyag jelentős része betöltené tényleges hivatását.

A gyűjtőköri megosztásra és a nyilvántartásra vonatkozó - könyvtáros szemmel tekintve talán több vonatkozásban is támadható - javaslataimról magam is elismerem: elsősorban az egyetemi könyvtárakkal, illetve e g y e t e m e k k e l n e m r e n d e l k e z ő megyékre vannak szabva. Megyéink tulnyomó része ilyen. Ahol egyetem vagy főiskola működik, sokkal kedvezőbb a helyzet.

A helytörténeti kutatás szervezésében, irányításában mutatkozó közös feladataink lényegét a tudományosság minél teljesebb biztosításában kell megjelölnünk. Támogassuk, segítsük a honismereti tevékenységet, de szigorúan a tudományosság oldaláról. Ne vállaljuk a feltétlenül szükséges, ám nem a mi lehetőségeinkhez szabott, hanem annál jóval szerényebb erőfeszítéssel ellátható mozgalmi-szervezési feladatokat, mert ha ezzel egy-egy intézményhez tudjuk is kötni a honismereti érdeklődők elég széles táborát, magasabb szintű feladatainkról és lehetőségeinkről le kell mondanunk. A szervezési munkát a művelődési házaknak, a honismereti bizottságoknak, a Hazafias Népfront szerveinek, az iskoláknak kell ellátniuk. A könyvtár, a múzeum is teheti és tegye is ezt községi-városi szinten. A megyei könyvtár, a megyeszékhelyi múzeum és a megyei levéltár akkor se-

giti ténylegesen a helytörténetírást és azon át a honismereti mozgalmat is, ha elvégzi a nélkülözhetetlen a l a p k u t a t á s o k a t . E három intézményben vagy ezek közreműködésével kell megszületnie egy-egy megye helytörténeti lexikonának, régészeti topográfiájának, a sajtóbibliográfiának és sokféle más segédletnek, a megye legfontosabb írásos emlékeit publikáló forráskiadványoknak stb. Az összefoglaló, rendszerező, kézikönyv jellegű munkákat a három megyei intézményben kell megcsinálni. Ebbe is bevonhatunk néhány külső munkatársat, helytörténeti kutatással foglalkozó pedagógust, a feladat terhét azonban nekünk kell viselnünk, főként szakmai felelősség tekintetében. A jelzett alapmunkálatokban mindhárom intézmény megtalálja a sajátosan reászabott területet. Együttal mind a megyei könyvtár, mind pedig két partnere messzemenő lehetőséget kap - s rá is kényszerül - a regionális, megyehatáron túltekintő együttműködésre, amely az utóbbi időkben a korábbiaknál is halványabb.

Könyvtárak, levéltárak, múzeumok és a helyismereti kiadványügy

FOGARASSY Miklós

Az alábbi tanulmány lényegi gondolatai a siófoki konferencia harmadik napján tartott előadásban, bővebben kifejtve hangzottak el.

A kiadványi kérdésekre a három közgyűjtemény együttműködéséről folytatott háromnapos vita és a gyűjtőköri, feldolgozási, szervezési kooperációt tárgyaló referátumok után került sor, ezért számos lényeges, de a témával összefüggő kérdésre a szerzőnek nem kellett kitérnie. Bevezetésként helyénvalónak látszik tehát összefoglalni azokat a fontosabb, a konferencia résztvevőinek egyetértésével kialakult gondolatokat, melyeket a szerző tanulmánya kiindulópontjának tekint.

1. A három közgyűjtemény - könyvtár, levéltár, múzeum - tevékenységét szabályozó és érvényben lévő rendeletek jelenleg egymásnak jó néhány ponton ellentmondanak. A joganyag felülvizsgálata, miniszteriális szintű egyeztetése sürgető és elkerülhetetlen. A legfontosabb, az együttműködést leginkább akadályozó kérdéskör a g y ű j t ő k ö r i elhatárolásé. Mivel azonban a reális helyzet megyénként eltérő, nem célszerű arra számítani, hogy a határok rendeletileg pontosan rögzíthetők. A helyi tanácsok művelődési osztályainak irányításával kell írásban rögzített együttműködési tervet, gyűjtőköri megállapodást készíteni (esetleg más, a helyismereti munkában érdekelt szervek bevonásával).